

AB ile Rusya'nın Karadeniz Rekabeti: 11 Eylül'den Kırım'ın İlhakına Retorikler ve Sorun Alanları

Bariş GÜRSOY¹

Öz

Makale Türü
Araştırma Makalesi
Başvuru Tarihi
22.11.2024
Kabul Tarihi
21.03.2025
DOI
10.53306/klujfeas.1589845

Karadeniz'in çevresiyle beraber oluşturduğu Karadeniz Bölgesi tarihin büyük bölümünde bir rekabet alanı olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ve Türkiye'nin bir NATO üyesi olarak dominant olduğu Karadeniz'de rekabetin tarihi 1990'lı yıllarla beraber farklı bir düzleme çekilmiştir. Avrupa Birliği ve Rusya Federasyonu rekabet halindeki iki bölgesel ve küresel aktördür. Bu iki komşu aktörün rekabet halinde olduğu bölgelerden en önemlisi Karadeniz'dir. İki aktörün bölgeye dair çıkar formülasyonları ve politikalarındaki uyumsuzluk açıkça bir çatışma seviyesindedir. AB'nin genişlemeyle Karadeniz'in doğrudan bir aktörü olmasıyla birlikte Rusya ve Avrupa Birliği rekabeti farklı bir boyuta taşınmıştır. Avrupa Birliği bölge ülkeleri üzerindeki etkinliğini artırmaya çalışırken Rusya eski etkinliğini geri kazanmak ve bölge ülkeleri üzerindeki Avrupa Birliği'nin etkisini kırmaya çalışmaktadır. Rekabetin izlerini tarafların bölgeye dönük söylemler ürettiği resmi belgelerinden ve bölgedeki çeşitli sorunlardan takip etmek mümkündür. Bu çalışma 11 Eylül saldırılarından Kırım'ın ilhakına kadar olan

dönemde yaşanan rekabeti Rusya Federasyonu'nun "Yakın Çevre" doktrini ile savunma ve dış politika konsepti belgelerinden; Avrupa Birliği'nin ise "Karadeniz Sinerjisi Belgesi" üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra belgelerde yer alan dış politika yaklaşımlarının bazı sorun alanları ve konuları üzerinden irdelenmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Rusya Federasyonu, Karadeniz, Yakın Çevre Doktrini, Karadeniz Sinerjisi

Atıf: Gürsoy, B. (2025). AB ile Rusya'nın Karadeniz rekabeti: 11 Eylül'den Kırım'ın ilhakına retorikler ve sorun alanları. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 23-39. <https://doi.org/10.53306/klujfeas.1589845>

Bilgilendirme: Bu çalışma "Araştırma ve Yayın Etiği" değerlerine uygun olarak hazırlanmış ve benzerlik kontrol programında kontrol edilmiştir. Çalışmanın tüm sorumluluğu yazar(lar)a aittir. Çalışmaya ait araştırma ve yayın etiği beyanlarına son sayfada yer verilmiştir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Devletler Hukuku Anabilim Dalı, baris.gursoy@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0537-3511

The Black Sea Rivalry Between EU and Russia: Rhetoric and Issues From September 11 to the Annexation of Crimea

Bariş GÜRSOY²

Abstract

The Black Sea Region, which is formed by the Black Sea itself, has become an area of competition for most of history. The competition in the Black Sea, where the Soviet Union and Turkey were dominant as NATO members during the Cold War, was taken to a different level in the 1990s. The European Union and the Russian Federation are two competing regional and global actors. Black Sea is one of the most important regions where these two neighboring actors are in competition. The incompatibility of the two actors' interests formulations and policies regarding the region is clear in discourses and regional issues. With the enlargement processes in 2000s, European Union become a direct actor of the Black Sea and the competition between Russia and the European Union has moved to a different dimension. While the European Union is trying to increase its influence on the countries of the region; Russia is trying to regain its former influence and break the European Union's influence on the countries of the region. It is possible to follow the traces of competition from the official documents of the parties and various problems in the region, where the parties produce discourses towards the region. This study examines the rivalry in the period from the September 11 attacks to the annexation of Crimea from the documents of the Russian Federation's "Near Abroad" doctrine and EU's "Black Sea Synergy Document". In addition, this study is aimed to examine the foreign policy approaches of the parties with a brief survey of the regional issues.

Keywords: European Union, Russian Federation, Near Neighbourhood Doctrine, Black Sea Synergy

Citation: Gürsoy, B. (2025). AB ile Rusya'nın Karadeniz rekabeti: 11 Eylül'den Kırım'ın ilhakına retorikler ve sorun alanları. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 23-39. <https://doi.org/10.53306/klujfeas.1589845>

Statement: This study was prepared in accordance with the values of "Research and Publication Ethics" and checked in a similarity control program. All responsibility for the study belongs to the author(s). The statements of research and publication ethics of the study are given on the last page.

Article Type

Research Article

Application Date

2024.11.22

Acceptance Date

2025.03.21

DOI

10.53306/klujfeas.1589845

² Asist. Prof., Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Political Sciences, Department of International Relations, baris.gursoy@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0537-3511

Giriş

Zigana Geçidi'ni aşılıp, Trabzon'a ulaşan Ksenophon'un birliklerinin "deniz, deniz!" (King, 2008, s. 42) diye haykırdığı söylenir. Bu Atinalı general, türlü zorluklarla geçen uzun yolculuğunda, Karadeniz'i coğrafi ve sosyolojik olarak keşfetme imkânı bulmuştur. Yunan kolonicilerinin İskitlerle karşılaşmaları ise Karadeniz üzerindeki rekabetin ilk izleri olarak değerlendirilebilir. Bu karşılaşma Ascherson'a göre Karadeniz'de bir çift siyam ikizini doğurmuştur. Bunlar "uygarlık" ve barbarlık'tır (Ascherson, 2001, s. 71). Strabon ise "Bu zamanda Deniz'de (Karadeniz) gemicilik yapılamazdı ve buraya buz gibi fırtınaları ve çevresinde yaşayan kabilelerin vahşiliği, özellikle de yabancıları kurban eden İskitler nedeniyle 'Aksenos' (yabancı düşmanı) denirdi... ama sonraları İonyalılar kıyılarda şehirler kurunca 'Eukseinos' (konuksever) adı verildi diye yazar (Ascherson, 2001, s.13). Deniz'in agresif karakteri kadar Deniz'in etrafındaki halkların da yaşamları serttir. Deniz'in çalkantısı kadar çevresindeki halkların siyaseti de çalkantılı olagelmıştır. Zaman zaman tek başına bir aktörün hâkimiyetinde istikrar ortamı yakalanmış olsa da Karadeniz genellikle bir rekabet alanı olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından küresel ve bölgesel siyasetin değişen dinamikleri ve aktörleri arasında Karadeniz üzerindeki rekabet sürmektedir.

11 Eylül saldırıları dünyada güvenlikçi söylemler ile politika uygulamalarının küresel bir boyuta taşınmasına neden olmuştur. Saldırıların hemen ardından başta ABD olmak üzere Avrupa Birliği (AB) ve Rusya Federasyonu çevrelerindeki sorunları askeri boyutu ağır basan güvenlik endişeleri ve çıkarları üzerinden tanımlamaya başlamışlardır. Diğer yandan dünyanın üzerinde uzlaştığı güvenlik meseleleri olan terör, kitle imha silahları, organize suç, kitlesel göç hareketleri ve bölgesel çatışmalar her iki aktörün gündemini meşgul etmekle birlikte tarafların farklı olay ve durumlara dair yaklaşımları arasında ciddi uyumsuzluklar ortaya çıkmaktadır.

Bu farklılaşmanın ortaya çıktığı sahalardan bir tanesi Karadeniz'dir. Karadeniz' dair sorunlar, 19.yüzyıla kadar kıyıdaş güçlerin kendi meseleleri olarak görülürken; Kırım Savaşı (1853-1856) Karadeniz'i küresel siyasetin gündemine taşımıştır. Bolşevik Devrimi'nin hazırlayıcısı olaylardan Potemkin Zırhlısı hadisesi; Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya savaşına girişiyle neticelenen Sivastopol bombalamaları ve Gazi Alemdar gemisinin Kurtuluş Savaşı sırasındaki faaliyetleri Karadeniz'le birlikte hatırlanır. Karadeniz Türkiye'nin başarılı dış politika girişimlerinden birisi olan Montreux Boğazlar Sözleşmesi'yle dünya gündemine İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde bir kez daha gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise Karadeniz iki rakip blok ülkelerinin aynı suyu paylaştığı bir deniz olarak Doğu-Batı rekabetinin cereyan ettiği bölgelerden biri olmuştur. Soğuk Savaş'tan sonra ise bölge toprak talepleri, milliyetçilik, etnik ve dini tartışmalara sahne olmuştur (Aydın, 2005, s. 61). İstikrarsızlıklar bölgedeki riskleri artırırken bölgenin güçlü aktörlerinin sorunlara olan ilgisi de artacaktır.

Tam bu noktada Karadeniz'e ilişkin olarak bir bölge olma tartışmasına girmek yerinde olacaktır. Zira suyun coğrafi olarak kendi içindeki tutarlılığı bir yana sahip olduğu art alanın genişliği bakımından sadece bir deniz ve onu çevreleyen kıyıdaş ülkelerden ibaret bir coğrafya olmadığı görülmektedir. Deniz merkeze alan bir tanımlamaya gidersek karşımıza sadece 6 ülke çıkar. Bunlar Türkiye, Rusya Federasyonu, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna ve Gürcistan'dır. Daha geniş bir perspektif ile ele alındığında ise Karadeniz'in Urallardan Alplere kadar uzandığını söyleyen görüşler bulunmaktadır. Bu haliyle bölgedeki devlet sayısı yirminin üstüne çıkmaktadır (King, 2008, s. 26). Ancak Karadeniz bir bölgesel kimlik üretmekten uzaktır. Bölge unsurlarının kendilerini farklı coğrafi ya da siyasi tanımlamalar içinde kimlik arayışına girdiklerini görmekteyiz. Dolayısıyla kendi içinden bir bölge olma fikri ve projesi

üretmemiş olan Karadeniz, zayıf bölgesel kimliği ile “entelektüel olarak inşa edilmiş bir bölgedir (Aydın, 2005, s. 61).

Yine de Soğuk Savaş'ın bitişi Karadeniz'in bir bölgesel kimlik oluşturma ihtimalinin önünü açmıştır. Yeni jeopolitik ortam, Sovyet iradesinin ortadan kalkışı, dünyada yaşanan bölgeselleşme furyası Karadeniz'i etkisi altına almıştır. Karadeniz'in jeopolitiği bakımından ulaşım koridoru olması; Hazar'ın ve Orta Asya'nın doğal kaynaklarının ulaşımını sağlaması; NATO ve Rusya'ya ait donanmaların varlığı ve bölgesel çatışmalar nedeniyle dikkatleri üzerinde toplamaktadır (Ryabtsev, 2013, s. 99). Bunun neticelerin birisi olarak Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü ortaya çıkmıştır. Ancak 1990'larda yaşanan gelişmeler AB ve NATO'nun bölge sakinleri açısından daha iyi tercihler gibi görüldüğünü ortaya koymuştur (Arbatova, 2008, s. 293). Romanya ve Bulgaristan AB ve NATO üyesi olmuşlardır. Diğer kıyıdaşlar ise AB ile yakın işbirliğine girme yolunu tutmuşlardır. Rusya'nın 1990'lar boyunca kendi sorunlarına odaklanmış olması AB'nin ve NATO'nun sınırlarını Karadeniz'de genişletme imkânı sunmuştur. Ancak 2000'li yıllar Karadeniz'de işlerin 1990'larda beklendiğinden farklı gelişeceğini ortaya koymuştur. Örneğin 2008 yılındaki Rusya-Gürcistan Savaşı öngörülenden daha farklı bir Karadeniz siyasetinin bölgesel güçleri beklediğinin sinyalini vermiştir (Manoli, 2011, s. 1-2). AB bölgeye olan ilgisini demokratikleşme, piyasa ekonomisi, karşılıklı bağımlılık, sorunların diplomasi yoluyla çözümü gibi kavram ve yöntemlerle göstermeye çalışmaktadır. Bu durum hangi kavram ya da yöntem kullanırsa kullanılsın Rusya açısından bir meydan okuma olarak değerlendirilmektedir.

1. Rekabetin Retoriği: Yakın Çevre Doktrinine Karşı Karadeniz Sinerjisi

“İşbirliği alanı” yerine “rekabet alanı” ifadesinin tercih edilmesi dahi meselenin çatışmacı ruhunu ortaya koymak maksadını taşımaktadır. Soğuk Savaş'ın bitişi Karadeniz'i küresel rekabetin içine çekmiştir. Bu rekabet ortamında AB ve Rusya bölgeye yönelik olarak farklı söylemler ve politikalar üretmiştir. AB için Karadeniz uzun yıllar hem ihmal edilen hem de nüfuz edilemeyen bir bölge olmuştur. Ayrıca Avrasya, Orta Doğu ve Avrupa'ya odaklanan çalışmalar Karadeniz üzerine yoğunlaşmamıştır. Diğer yandan Soğuk Savaş'ın bitişinde ortaya çıkan çok sayıdaki yeni gündem maddesi; Körfez Krizi ve Balkan Savaşları gibi olaylar bölgeye dair ilgiyi eritmiştir. Romanya, Bulgaristan ve Türkiye'yi dışarıda bırakırsak bölgenin de Batıyla yoğun işbirliği arayışında olduğunu söylemek zordur. Bölge ülkeleri kendi içlerindeki sorunlarla uğraşmaktadır (Asmus, s. 1). Ancak Soğuk Savaş'tan sonra başlayan iddialı genişlemeyle hamleleriyle birlikte Karadeniz zamanla AB'nin dikkatini güçlü bir şekilde çekecektir. AB resmi belgelerinde bölgedeki devletlerin başarısızlığı ve bunun neticeleri; donmuş çatışmalar; bölge ülkelerinden yönelebilecek göç baskısı; demokrasi ve piyasa ekonomisine dönüşümün sancıları; AB'nin bu bölgedeki komşularıyla arasındaki gelir dengesizliği gibi konular sıkça vurgulanmıştır (Grotzky ve Isic, 2008, s. 6).

Romano Prodi'nin, “Fas'tan Karadeniz'e uzanan ve Birliği çevreleyen dostlar halkası görmek istiyorum” (2002) sözünü, AB'nin 1980'lerde Akdeniz için geliştirmeye çalıştığı program ve politikaların 2000'li yıllarda Karadeniz için de üretilmeye çalışıldığına dair bir işaret olarak yorumlamak mümkündür. 2007 yılında Romanya ve Bulgaristan'ın AB üyesi olmaları Brüksel'in Karadeniz'e ilgisini artırmasına neden olmuştur. 2007 yılında hazırlanan bir raporda Karadeniz'in “çok büyük stratejik önemi” olduğu ve bölgedeki gelişmelerin Birliğe “doğrudan” yansıdığı ifade edilmiştir (GAERC, 2007, s. 20).

AB'nin Karadeniz'e dair ilgisinin iki yeni Karadenizli üyesinin varlığı ile açıklamak yeterli olmayacaktır. Karadeniz'le ilgili projeler Romanya ve Bulgaristan'ın üyelikleri öncesi başlamıştır. Ancak güçlü adlandırmalar vasıtasıyla iddialı girişimlerin 2007'de ortaya çıktığının altını çizmek gerekir. Karadeniz

Sinerjisi Belgesi bunların başında gelir ve 2007 yılında yayımlanmıştır. Belge bölgenin önemini anlatırken coğrafi tespit anlamında Karadeniz'i Avrupa, Orta Asya ve Orta Doğu arasında yer alan stratejik bir kavşak olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bölgenin doğal kaynaklarının zenginliği güçlü bir şekilde vurgulanmıştır. Belgede bölge piyasasının büyük gelişme potansiyeline sahip olduğunun altı çizilmiştir. Ancak sayılan fırsat ve güçlü yönlerin yanında riskler ve zayıf yönler de sıralanmıştır. Belgeye göre donmuş çatışmalar, organize suç, göç ve çevre sorunları bölgenin büyük sorunlardır (Black Sea Synergy, 2007, s. 1). Bu değerlendirmeye yanı başında bu tür tehditleri üretme potansiyeli olan bir bölgeye AB'nin ilgisiz kalması mümkün değildir. Brüksel, AB'nin ve vatandaşlarının güvenliğinin AB sınırlarının ötesinden başladığını ve tedbirlerin sınır ötesinde alınması gerektiğini bilecek dış ve güvenlik politikası deneyimine ve vizyonuna sahiptir. Karadeniz Sinerjisi Belgesinde çok sayıda işbirliği alanı sayılmaktadır. Bunlar demokrasi, insan hakları, iyi yönetim; güvenlik, donmuş çatışmalar (Dinyester, Abazya, Güney Osetya ve Dağlık Karabağ), enerji, ulaşım, çevre, denizcilik, ticaret, ar-ge ağları, bilim ve teknoloji, istihdam, bölgesel kalkınma, STK'ların işbirliği ve bölgesel örgütlerdir (Black Sea Synergy, 2007, s. 2). AB'nin Karadeniz'e ilişkin resmi değerlendirmelerinde önceliğin bölgesel istikrar ve enerjiye verilmesi bölgenin AB açısından öneminin yakın gelecekte artacağına işaret etmektedir (Vahl ve Celac, 2006, s. 171). Bu noktada bölge ülkelerinin istikrarına katkı sunulması AB için bir hayli önemli görülmektedir. AB, Karadeniz Sinerjisi Belgesi'nde, Karadeniz Bölgesi'ndeki komşularının refahının, istikrarının ve güvenliğinin daha öncesinde hiç olmadığı kadar kendilerini ilgilendirdiğini ifade etmektedir. (Black Sea Synergy, 2007, s. 1).

Bunların yanı sıra, 2000'li yıllarda AB'nin Karadeniz'e olan ilgisinin artışında 11 Eylül olayları, yeni tam üyelerin varlığı, Birliğin dış ve güvenlik politikasının güçlendirilmesi gayretleri gibi nedenler sayılabilir. Ancak diğer yandan Karadeniz'de unutulmaması gereken bir Rusya Federasyonu gerçeği söz konusudur. 11 Eylül sonrasında Rusya, 1990'lı yılların istikrarsızlığını geride bırakmaktadır. Dolayısıyla AB için Rusya tam manasıyla toparlanmadan güçlü ve tutarlı bir Karadeniz siyaseti üretmek gecikmesinde sakıncalar barındıran bir iştir. Çünkü Rusya bölgenin kadim aktörlerinden birisidir. Sovyetlerin çöküşünün ardından dağılan dikkatini ve gücünü tekrar topladığında Karadeniz'de yeniden büyük söz sahibi olmayı arzulaması kaçınılmaz görünmektedir. AB'nin bölgeye dönük bir diğer motivasyonun ise Rusya'nın gelecekteki olası etkinliğinin kırılması olduğunu değerlendirmek yerinde olacaktır.

Bu noktada Rusya'nın Karadeniz'e bakışını irdelemek gerekmektedir. AB'nin Karadeniz Sinerjisi ile çizdiği çerçeveye karşılık Rusya'nın bölgeye yönelik daha eski bir siyaset belgesi bulunmaktadır. Söz konusu belge 1993 tarihli Yakın Çevre Doktrini (23 Nisan 1993, 284 Sayılı Devlet Başkanlığı Direktifi) olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu doktrin, ABD'nin, "Yeni Dünya Düzeni"ni ilan ettiği bir dönemde yayınlanmış olması bakımından önemli bir dış politika belgesidir. Belgenin küresel yansımaları bir yana Karadeniz bölgesini kapsayan bir çıkarlar ve öncelikler tanımlaması yapması bakımından dikkate değerdir. Yakın Çevre Doktrini yeni Rusya Federasyonu'nun eski Sovyet coğrafyasına olan ilgisini yansıtmaktadır. Bölgenin sorunlarına komşu olması, bölge ülkeleriyle olan bağları ve bölgede o dönem itibarıyla yaşayan 25 milyona yakın Rus varlığı doktrinin merkezinde yer almaktadır ve özellikle Rus ordusu bu doktrinin en önemli aracıdır (Yapıcı, 2010, s. 328).

AB'nin bölgeye ilişkin resmi söyleminin güçlü bir şekilde ortaya çıkışı 2007 yılına denk gelmektedir. Ancak Rusya, Karadeniz'i neredeyse hiçbir zaman ihmal etmemiştir. Yukarıda değinilen yakın çevre doktrinin çıkış noktası olan 1993 Dış Politika Konsepti'nde eski Sovyet cumhuriyetlerinde ortaya çıkan çatışmaların Rusya Federasyonu'nu doğrudan ilgilendirdiği ifade edilmiştir. Daha açık bir ifade ile Rusya Federasyonu

kendisine barış ve güvenlik sağlayıcısı misyonu atfetmiştir. Ayrıca 1993 Konseptinde silahlı çatışmalar, kitle imha silahları, etnik çatışmalar, terör, salgınlar, uyuşturucu ticareti tehditler olarak sıralanmıştır (Kassianova, 2001, s. 830). 1997 yılında yayınlanan Dış Politika Konsepti ise büyük ölçüde NATO genişlemesine ilişkin değerlendirmeler içermektedir. Bu belgeyle Rusya, NATO genişlemesini “son derece tehlikeli” bir durum olarak tanımlamaktadır (Kassianova, 2001, s. 832). Bundan üç yıl sonra yayınlanan Güvenlik Konsepti Belgesi’nde ise aşırıcılık ve ayrılıkçılıkla ilgilidir hususlar temel Rus kaygılarını yansıtmaktadır (Kassianova, 2001, s. 834).

2000 yılında yayınlanan Rusya dış politika konsepti belgesinde yer alan bazı ifadeler Rusya’nın yeni milenyuma girerken uluslararası meselelerde ABD ve NATO’nun politikaları bağlamında yaşadığı hayal kırıklığını yansıtırken; aynı zamanda değişmekte olan bir dış politika anlayışının da ipuçları olarak değerlendirilebilir. Özellikle NATO’nun Kosova’daki tutumunun bu konudaki en önemli dış etken olduğu söylenebilir. 2000 Belgesi, 1990’lı yıllarda çok-tarafılık ve çok-kutupluluk üzerine vurgular yapan Rus dış siyaset anlayışı ve söylemi için farklı bir yola girileceğinin mesajıdır. Bu noktada elbette iç siyasetinde istikrar kavuşan ve ekonomisi güçlenen Rusya’nın özgüveninin artışı da önemli bir faktördür. 2000 yılı belgesinde yer alan “1993’te ilan edilen Rus dış siyasetinin temellerine ilişkin Rusya ile dünya arasında karşılıklı fayda ve eşitlik ilkesine dayalı işbirliği ve ilişkilerin oluşması hakkındaki beklentilerin gerçekleşmediğine” dair değerlendirme bunun en açık ifadesidir (Tezkan: 2001, s. 224). Belgede tek-tarafılı eylemler eleştirilmektedir. Ayrıca Rusya’nın çok kutuplu bir dünyanın oluşmasını peşinde olduğu belirtilmiştir. Birleşmiş Milletler’in (BM) rolünün güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Tezkan: 2001, s. 226-228). Rusya’nın bu normatif yaklaşımı esasında AB, NATO ve ABD gibi küresel aktörlerin politikalarına dair ağır eleştirilerdir. Ayrıca Rusya, Kosova Operasyonu’nun ardından NATO’nun genişlemesi karşısında nükleer caydırıcılık konusunu gündeme getirmiştir. Muhtemel bir saldırı karşısında, kendisinin ve müttefiklerinin güvenliğini sağlamak açısından nükleer silah kullanabileceğini belirtmiştir (Alkan, 2006, s. 68).

2008 yılı Dış Politika Konsepti Belgesi ise 2007’de AB’nin artık Karadeniz’e kıyıdaş bir aktör olduğu ve Karadeniz Sinerjisi Belgesini yayınladığı göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. 2008 Konsepti, Bağımsız Devletler Topluluğu alanına girmeye çalışan unsurların “Rusya’nın meşru çıkarlarını” göz önünde bulundurmaları gerektiğini açıkça belirtmiştir (Dangerfield, 2011, s. 227). Rusya Federasyonu bu belgeyle hem NATO’ya hem de AB’ye mesaj vermektedir. Karadeniz, mesajın doğrudan alınması beklenen bölgedir. Rusya’ya göre NATO’nun niyeti Karadeniz’de hava ve deniz alanlarını kontrol altına almaktır. Bu durum Rus çıkarlarına tamamen zıt bir durum oluşturmaktadır. Rusya Karadeniz’de tarafı olmadığı askeri örgütlerin etkinliğinin artmasından son derece rahatsızdır. Rusya açısından Karadeniz’den Akdeniz’e doğru iletişimin ve ulaşımın her bakımdan ve her konuda kesintisiz devamının sağlanması hayati önemdedir (Arbatova, 2008, s. 300).

Rusya 1991 yılında Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi’ne kabul edilmiş, 1994’te ise Barış İçin Ortaklık programına dâhil edilmiştir. 1997’ye gelindiğinde Kurucu Senet Anlaşmasıyla NATO ve Rusya arasında Daimi Müşterek Konsey kurulmuştur. NATO genişlemesinin Rusya tarafından stratejik bir rekabet olarak algılanmasının önüne geçilmesi için 2002 yılında Roma Deklarasyonu ile Rusya’nın NATO Daimi Konseyi’nde gözlemci statüsünden veto hakkı bulunmayan oy kullanıcı statüsüne yükseltilmiştir. 11 Eylül sonrasında Rusya’nın terörle mücadele ortak paydasında ABD ile buluşması bir yakınlaşma ortamı doğurmuştur (Ağır, 2003, s. 125-126). Ancak NATO ve AB’nin Karadeniz’e doğru genişlemesi Rusya açısından bir meydan okuma olarak kayda geçirilmiştir.

2007 yılından itibaren Karadeniz'de komşu olan Rusya ve AB, bölgedeki rollerini tanımlamaları, bölgeyi anlamlandırmaları ve bölgeye ilişkin stratejileri bakımından ayrıışmaktadır. Brüksel bölgenin AB ile yaklaşmasını ve istikrarına kavuşmasını arzularken; Rusya bölge ülkelerinin zayıf, yalnız ve kendi hâkimiyetini kabul etmiş olmasını tercih ediyor görünmektedir (Casier, 2007, s. 88). AB'nin Karadeniz Sinerjisi içine giren ülkelerin oluşturduğu bölge ile Rusya'nın yakın çevre doktrininin ilgi alanı olarak benimsediği coğrafya birbirinin neredeyse aynıdır. Haliyle iki aktörün işaret ettiği nüfuz alanları çakışmaktadır. AB'nin komşuluk politikası gibi Karadeniz'i içeren yaklaşımları Rusya için bölgedeki gücünü azaltıcı etki yaratma ihtimali dolayısıyla rahatsız edici bulunmaktadır (Tanrıseven, 2007, s. 180). Bölgede sadece sert güç unsurlarıyla bulunmayan Rusya, bölgedeki AB etkisini dengelemek ya da azaltmak amacıyla dost rejimlere vize serbestliği ve Rusya yanlısı medyaya finansman sağlamıştır. Bu durum Sovyet sonrası dönemde bölgeye dönük revizyonist bir tutumun parçası olarak değerlendirilebilir (Tassinari, 2011, s. 103).

2. Bir Rekabet Alanı Olarak Bölgesel Sorunlar

Karadeniz Bölgesi üzerindeki AB ve Rusya arasındaki rekabetin güncel siyasetteki karşılığını bölgenin temel sorunları üzerinden görmek mümkündür. Tarafların genel politikalarını, hedeflerini, çıkarlarını, retoriklerini ve resmi belgeleri üzerinden ifade ettikleri bölgeye dönük stratejilerini sorun alanları üzerinden tespit etmek oldukça açıklayıcı sonuçlar ortaya koymaktadır. Bölgenin bilhassa 2000'li yılların başlarında ortaya çıkan sorunlarını rejimlerin niteliği, Ağustos (2008) Savaşı, donmuş çatışmalar, Çeçenistan meselesi ve enerji üretimi ve arzı konuları şeklinde sıralamak mümkündür.

Karadeniz'de – Ukrayna ve Gürcistan'da – Soğuk Savaş'ın sonunu getiren olaylar arasında Orta ve Doğu Avrupa'daki "sessiz devrim" ya da "kadife devrim" adlandırmalarıyla nitelendirilen hareketler benzeri sayılabilecek "renkli devrimler" ortaya çıkmıştır. Bunlar Doğu Bloğundan ayrılmaları üzerinden epeyce zaman geçmiş olmasına rağmen siyasal sistemlerinde istikrara ve demokrasiye tam anlamıyla kavuşmamış ülkelerde ortaya çıkan hareketlerdir. Bu hareketlerde seçimlerin özgür ve adil olması ile yönetimlerin meşruiyetlerinin sorgulanması en önde gelen taleplerdir. Muhafif grupların çağın iletişim yöntem ve araçlarından yararlanmaları; video, müzik, renk seçimleri; mizahı etkili kullanmaları ile sosyal hareketlere yeni bir soluk getirdikleri de söylenebilir (Polese, 2011, s. 425-426). Muhafiflerin temel itiraz konularının arasında demokrasi açığı, seçimlerin adil olmayışı ve yozlaşmış iktidarlar olması dolayısıyla AB'nin genel ilke, değer ve hedefleriyle paralellik göstermektedir. Haliyle AB'nin bölgedeki bu sosyal hareketlere bakışı olumludur. Diğer taraftan bölgede statükoyu temsil eden iktidarların Rusya yanlısı tutumları karşısında AB'nin muhaliflere olan desteği bu konuyu bir rekabet alanı haline getirmektedir. AB açısından statükocu ve Rusya yanlısı rejimlerin yerini Batı tipi demokratik sistemlerin alması bölgenin istikrarını, refahını ve demokrasi kalitesini artıracaktır. Kaldı ki göstericilerin hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına dair vurguları AB'nin komşu ülkelerde Avrupalılaştırmanın (Mercan ve Gürsoy, 2016, s. 255-258) gerçekleşmesi yönünde bir dönüşüm üreteceği öngörülmektedir. Yakın çevresinde kendi değerlerini paylaşan rejimlerin varlığı AB için bir güvenlik üretici durum olarak değerlendirilmektedir.

Rusya'nın ise bölgenin pek çok sorununa olan yaklaşımında olduğu gibi demokratikleşme konusunda da statükocu bir tavır alması şaşırtıcı değildir. AB'nin Ukrayna ve Gürcistan'daki hareketlere desteği karşısında Rusya bu iki ülkedeki statükocu güçlere destek vermiştir. Bu ülkelerde AB yanlısı iktidarlara çeşitli zorlayıcı tedbirler alarak baskı kurmaya çalışmıştır. Örneğin 2005 yılında AB ile Ukrayna ve Gürcistan arasında "Borjomi Deklerasyonu" imzalanmıştır. Buna göre bölgesel düzlemde demokratik kurumların ve sivil toplumun güçlendirilmesinin ekonomik kalkınma ve refahın yükseltilmesi için son

derece önemli olduğu vurgulanmıştır. Ukrayna ve Gürcistan kendilerini “Avrupa ailesinin” üyeleri olarak tanımlayarak, Avrupa’nın ortak değerleriyle uyumlu politikalar yürüteceklerini belirtmişlerdir (Borjomi Declaration, 2005). Bu bildiri Rusya’nın bölgedeki nüfuzuna ve politikalarına karşı bir girişim olarak değerlendirilebilir. Kaldı ki Rusya da bildiriye bu şekilde yorumlayacaktır. 2006 yılında Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan enerji krizi ile Rusya’nın Moldova ve Gürcistan’a karşı uygulamaya koyduğu ticari yaptırımlar bu açıdan değerlendirilmelidir.

Rusya’nın Ukrayna’daki Turuncu Devrim ve Gürcistan’daki Gül Devrimi’ne karşı tutumu bölgesel çıkarlarını yansıtmaları bakımından kayda değerdir. Ukrayna ve Gürcistan’daki halk hareketlerini tehdit olarak algılayan Rusya, bu süreçte ilk kez yakın çevresinde önleyici güç kullanabileceğini belirtmiştir (Igunnova, 2011, s. 265). Ayrıca Rusya’nın bölgedeki çıkarlarını korumak anlamında sadece diplomatik girişimlerle ve ticari yaptırımlarla yetinmeyeceğini göstermesi açısından Gürcistan ile yaşadığı Ağustos Savaşı (2008) son derece değerli bir emsaldir.

Rusya Federasyonu resmî belgelerini incelediğimizde NATO’nun Kosova müdahalesinden sonra farklı bir yola girildiği görülmektedir. 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD’nin verdiği tepkinin de etkisiyle “tek-tarafılık” anlayışının bir yöntem olarak özellikle bölgesel konularda Rusya için tercih edilir olduğunu görülmektedir. Rusya eski Sovyet coğrafyasında yaşayan Rusları koruma misyonu dâhilinde sert politikalar üreteceğinin sinyallerini vermiştir. Özellikle Putin yönetiminin iyice güçlenmeye başladığı 2004 yılından itibaren, Rusya’nın bölgede sert güç unsurlarını harekete geçirerek daha aktif – hatta agresif – bir yol izleyeceği ortaya çıkmıştır. 2005 yılında Gürcistan’ın Borjomi Deklarasyonu’na imza atmasıyla birlikte Rus-Gürcü ilişkilerinde gerilim artmıştır. Rusya bazı Gürcü mallarına boykot kararı almıştır. Ardından Gürcistan ise casusluk suçlamasıyla dört Rus’u tutuklamıştır. Son olarak, iki ülke arasındaki kara, deniz ve hava ulaşımı kesilmiştir (Nilsson, 2008, p. 30). Savaşa doğru giden yolun taşları böylece döşenmiştir.

Rusya-Gürcistan geriliminin bir diğer parametresi Güney Osetya’dır. Tarafların Güney Osetya üzerindeki politikaları birbirlerine zıt denilecek derece farklıdır. Rusya’ya göre Gürcistan’ın niyeti Güney Osetya’nın kontrolünü ele almaktır. Rusya ise bölgedeki halkları korumanın kendi sorumluluğu altında olduğunu hatırlatmaktadır. Rusya’nın bu yaklaşımı, bölgedeki hegemonyasını güçlendirme niyetini yansıtırken; NATO’nun 1999 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın gerçekleştirdiği ve uluslararası hukuka göre meşruluğu problemlidir (Ağır, 2012, s. 214) Kosova müdahalesine atıf yapmaktadır. AB’nin Gürcistan ve Rusya arasındaki savaşa bakışı ise bir miktar ikircikli bir görünüm taşımaktadır. Zira Avrupa Parlamentosu savaşın çıkışında Gürcistan’ı sorumlu görürken; savaştan sonra Rusya’nın Abhazya ve Osetya’yı tanımasını eleştirmiştir. Ayrıca Rusya’nın Gürcistan’da kuvvet kullanması AB tarafından eleştirilmiştir.

Karadeniz Bölgesi’ndeki Rusya-AB arasındaki rekabetin su yüzüne çıktığı bir diğer sorun alanı donmuş çatışmalardır. Popescu, donmuş çatışmayı üzeri buz tutmuş bir nehre benzetir. Yüzeyi buz tutmuş bir nehir dışarıdan bakıldığında sükûnet ve huzurlu görünür, ancak suyun altında yaşam olduğu gibi devam edip akmaktadır (2011, s. 1-2). Donmuş çatışma alanlarında savaş ya da çatışma olmaması “barış” koşullarının hâkim olduğu anlamına gelmemektedir. Bu alanlar genel itibarıyla her an gerilimin yükselebileceği ve çatışma ortamına sürüklenebilecek bir potansiyel barındırmaktadır. Haliyle risk her zaman kapıda olduğundan sağlıklı ve istikrarlı bir görünümünden uzaktır. Diğer yandan bu alanlardaki çatışma potansiyeli alan-ıçi ya da alan-dışı provokasyonlara karşı hassasiyet barındırmaktadır. Donmuş çatışmalara karşı AB ve Rusya’nın tutumları diğer pek çok konuda olduğu gibi ayrılmaktadır. AB tarafı,

donmuş çatışmaların iyi yönetişi, sürdürülebilir ticareti ve genel olarak işbirliği olanaklarını kısıtladığı gerekçeleriyle kalıcı ve nihai çözüm üretilmesi gerektiği ileri sürmektedir. Rusya ise önceliğin kalıcı çözüm arayışlarından ziyade sıcak çatışma riskinin bertaraf edilmesine odaklanması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca Rusya, AB gibi bölge dışı aktörlerin donmuş çatışmaları doğru analiz etme yetenek ve birikimden yoksun olduğunu iddia etmektedir. Bunun yanı sıra, donmuş çatışma alanlarında Rusya'nın ayrılıkçı yönetimlere verdiği destek, sorunların çözülmemesine neden olmaktadır. Çözumsuzlük bir nevi Rusya'nın çıkarına görölmektedir (Tanrısever, 2007, s. 185). Koçer'e göre ise Rusya, söz konusu bölgede dondurulmuş istikrarsızlık ortamı üreterek bölgeyi kontrol etmeyi amaçlamaktadır (2007, s. 201).

Kırım ve Dağlık Karabağ'ın yaşanan savaşlar nedeniyle artık donmuş çatışma olarak tasnif edilmeyeceği göz önünde tutulursa geriye Dinyester bölgesindeki sorun kalmaktadır. Moldova bağımsızlığını ilan ettikten sonra Rusya'yı rahatsız edecek kararların altına imza atmıştır. Rumence'nin resmi dil olması, Kiril alfabesi yerine Latin alfabesinin getirilmesi ile Pan-Romen grupların Moldova'yı Romanya ile birleştirme ideali Moldova'da yaşayan etnik grupları huzursuz etmiştir. Rusya açısından Moldova'nın Romanya ile birleşmesine engel olmak, bölgedeki Rus askeri varlığını korumak ve ekonomik bağları sağlam tutmak başlıca çıkarları olarak sayılabilir (Jackson, 2003, s. 82).

Bölgedeki rekabetin ve farklı politikaların gün ışığına çıktığı diğer bir alan ve konu ise Çeçenistan meselesi ve terörle mücadele hakkındadır. 11 Eylül saldırıları dünyada "terörle mücadele" ya da "terörle savaş" şeklinde söylemsel analizi hak eden kavramsallaştırmalarla yürütölürken; "önleyici" ya da "önalıcı" kavramlarıyla mücadele ya da savaşın mantığı ve yöntemi sorgulanmaktadır. Esasen bu konu üzerinde AB ile Rusya arasında diğer konularla kıyaslandığında büyük bir zıtlık görünmemektedir. 11 Eylül saldırılarına AB'nin verdiği politik ve kurumsal reaksiyon düşünölüğünde, Rusya'nın Çeçenistan ve terör bağlamındaki politikalarına AB'den yüksek sesle bir itirazın gelmediğini söylemek yanlış olmaz. 1999 yılında AB, Rusya'yı insan hakları bağlamında Çeçenistan'da askeri gücü orantısız kullandığı gerekçesiyle eleştirmiştir. Eleştirinin dozu 11 Eylül sonrasında hafiflemiş olmakla birlikte AB'nin insan haklarına ilişkin değerlendirmeleri sabit kalmıştır. Bu konu hakkında Avrupa'nın Çeçenistan'ı Rusya Federasyonu'nun bir parçası olarak görmesi, meseleyi Rusya'nın kendi içindeki terörle mücadelesi olarak yorumlamasına yol açmaktadır. Ancak Rusya'nın terörle mücadelesinde Çeçenistan'da sivillerin zarar görmesi, orantısız askeri güç kullanımı ve insani yardım kuruluşlarının bölgeye ulaşımında yaşanan aksaklıklar AB tarafından eleştirilmiştir (Forsber, 2004, s. 262). Bu noktada AB'nin kendi içinde tutarlı olduğunu söylemekte yarar vardır. Zira Karadeniz bölgesindeki Osetya ve Abhazy konularında AB'nin toprak bütönlüğüne sayđı çerçevesindeki tavrı, Çeçenistan konusunda da benzer şekildedir. Çeçen grupların gerçekleştirdiği Beslan rehine krizi ve Moskova'daki tiyatro baskınında yaşananlar AB'nin daha çekimsiz tepkiler vermesine neden olmuştur.

AB-Rusya rekabetinin bir diğer konusu bölgenin hem iktisadi hem de politik önemini yükselten enerji meselesidir. Karadeniz ve Hazar'daki petrol antik dönemden beri bilinmektedir. Strabon, Hazar kıyısında petrol sızdığı bilgisini verir ve Bizanslıların Azak Denizi'nde buldukları ham petrolü denizciler için korkutucu gizli silahları olan deniz ateşinin yapımında kullanmışlardır. Bölgedeki petrolün ticari bir meta olarak değerlendirilmesi ise 19. yüzyılın ortalarında gerçekleşecektir. Ham petrolün rafine edilerek aydınlatmada ve makine yağı olarak kullanılması Standart Oil Company tarafından geliştirilmiş ve şirket bu konuda tekel haline gelmiştir. Ardından başka şirketler Standard'ın tekelini kırmak için Hazar ve

Karadeniz'deki petrol kaynaklarına yönelmiştir. Böylece bölgedeki "enerji" meselesi ortaya çıkmıştır (King, 2008, s. 240).

Bölge ülkeleri enerji üreticisi olduğu kadar jeopolitik konumlanmaları bölgeyi bir enerji koridoru durumuna getirmektedir. Avrupa'nın ihtiyacı olan enerjinin tedariki AB'nin önceliklerinden biridir. Rusya için ise hem önemli bir üretici hem de koridorun bir parçası olması enerjiyi sıklıkla AB-Rusya ilişkilerinin ve Rusya ile bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin bir parçası haline getirmektedir. Esasen birbirleri için önemli ticaret ortakları olan AB ve Rusya arasında yaşanan siyasi gerilimler enerji konusunu doğrudan etkilemektedir. Örneğin 2003 yılı Ekim ayında güçlü petrol şirketlerinden biri olan Yukos'un üst düzey yöneticisi Mikhail Khordorkovsky'nin tutuklanması Putin'e dair Avrupa'nın bakış açısında serbest piyasa ekonomisinin ilkeleri ile hukukun üstünlüğü bağlamlarında bir tedirginlik ve sorgulama üretmiştir (Prozorov, 2006, s. 6-7). AB açısından enerji konusu karşılıklı bağımlılık üzerinden değerlendirilmektedir. Enerji arzının güvenliği AB için olduğu kadar, bölge ülkelerinin de menfaatine sonuç doğurmaktadır.

Sonuç

Karadeniz'in küresel siyaset içinde kendine yer bulması özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş yıllarında görece bölge dışı güçlerden izole olan Karadeniz, Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte içinde daha fazla sayıda bölge aktörünün yer aldığı; bununla birlikte bölge dışı aktörlerin de ekonomik ve siyasi ve askeri (güvenlik) kaygılarıyla meselelere dâhil olduğu bir bölge haline gelmiştir. Romanya ve Bulgaristan'ın AB üyeliği, Ukrayna, Gürcistan ve Azerbaycan'ın ortaklık statüleri, Türkiye'nin aday ülke oluşu AB'nin bölgeye angajmanının yolunu iyice açmıştır. Diğer taraftan AB ile birlikte NATO'nun da bölgedeki varlığını pekiştirmesi Batı dünyasının Karadeniz üzerindeki siyasi, ekonomik ve askeri etkinliğini arttırmasıyla neticelenmesi beklenmiştir. Ancak 2000'li yıllarda Putin yönetimindeki Rusya, Batılı aktörlerin bölgeye olan ilgisine sert ve kararlı cevaplar vermiştir. Bu durum hem Putin Rusya'sının 1990'lı yıllardaki bocalama dönemini atlatması ve güç unsurlarını yükseltmesiyle hem de 11 Eylül'ün yarattığı havada sert gücü kullanmaktan çekinmeyen güvenlikçi siyasetin Rus dış politikasına hâkim olmasıyla açıklanabilir. Rusya, doğal bir nüfuz alanı olarak gördüğü ve yaşamsal çıkarlar tanımladığı Karadeniz'i Batılı aktörlere bırakmayacağını mesajını hem retorikte hem de uygulamada vermiştir.

Rusya açısından bölge eski Sovyet coğrafyasıdır ve bölgede ayrıcalıklı çıkarları bulunmaktadır. Rusya bölgeye dönük yoğun ilgisini bölgedeki sorunlu alanlardaki potansiyel çatışmaların kendi topraklarına sıçrama ihtimalini önlemek; ayrılıkçı hareketlerin federasyonun birliğini tehlikeye atmasının önüne geçmek; bölgede dağınık halde yaşayan diasporasının haklarını korumak; bölge dışı aktörlerin sorunlara doğrudan müdahil olmasını önlemek; bölge ülkelerinin Rusya'nın dışında kaldığı ittifak sistemlerine dâhil olmasına engel olmak şeklinde özetlenebilir (Light, 1996. s. 47).

Braudel'e göre her liman iki yöne bakar. Bunlar denize ve suyun üzerinden gelen değişik etkilere, iç bölgelere ve onları belli bir yere bağlayan karasal kültürlerdir. 19. yüzyılın ortalarından beri denizin çevresindeki aktörler her iki yüzlerini de karaya çevirmişlerdir. Karadeniz, Soğuk Savaş'ta rakipler arasında bir bariyer görevi görmüştür. Komünizmin çöküşünün ardından Karadeniz kıyılarında kurulan devletlerin AB ve NATO gibi kuruluşlara üye olma gayretkeşliği ortaya çıkmıştır (King, 2008, s. 287). Bu noktada Karadeniz'in bir AB ya da NATO nüfuz alanı içine girmesine engel olmak, 2000'li yıllarda Rusya'nın öncelikli amacı olmuştur. Bölge ülkeleri açısından güçlü demokrasi söylemi ve ekonomik gücünün ürettiği cazibesıyla AB, eski hamileri olan Rusya karşısında tercih edilir bir alternatif olarak

ortaya çıkmıştır. Rusya'nın bu güçlü alternatiften bölgeyi tamamen arındırması siyasi, ekonomik ve askeri olarak mümkün değildir. Ancak AB'yi önce dengelemek ardından da dengeyi kendi lehine çevirmek üzere askeri gücünü kullanmaktan çekinmeyeceğini Gürcistan'da ve Ukrayna'da açıkça göstermiştir. Rusya'nın Gürcistan'la savaşı, Soğuk Savaş sonrasında egemen ve bağımsız bir devlete karşı girişilen ilk saldırdır. Ukrayna Savaşı ise bunun Karadeniz bölgesinde son olmadığına kanıttır. 2000'lerin başında AB lehine görünen rekabet, Rusya'nın sert güç unsurlarını devreye sokan hamleleriyle çok geçmeden Rusya lehine dönmüştür. AB'nin Karadeniz rekabetinde durumu dengelemesi için öncelikle uluslararası toplumla birlikte hareket etmesi, Türkiye ile daha kuvvetli bağlar tesis etmesi, ABD ve NATO'nun daha fazla desteğini alması ve kendi iç sorunları bağlamında rahatlaması gerekmektedir.

AB'nin son dalga genişlemesi neticesinde Rusya ve AB'nin hem sınırları kesişmiş hem de ortak komşular edinmişlerdir. Tarafların dış politika hedef, ilke ve yöntemleri arasında 11 Eylül'den bu yana açık fark oluşmuştur. Rusya bölgede zorlayıcı güç unsurlarını – doğrudan silah kullanımı dâhil – ve kendisine bağlı yönetim ya da toplumsal ve siyasal aktörleri kullanmaktan çekinmemektedir. Rusya-Gürcistan Savaşı, Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz Bölgesindeki nüfuzunu yeniden kurmak hedefinin açık ifadesidir. Bu durumun doğal sonucu ise bölgede etkinliğini artırma çabasındaki AB'nin politikalarını bertaraf etmek ve bölge ülkelerini AB ile yakın ilişki içine girmesinin önüne geçmektir. AB dış politikasına bakıldığında, AB'nin çevresinde kendisiyle benzer değerler, ilkeler, yöntemlere sahip yapıları desteklediği görülmektedir. Avrupa Komşuluk Politikası, Doğu Ortaklığı, Karadeniz Sinerjisi, Akdeniz Ortaklığı gibi siyasal program ve projelerin temeli bu mantığa dayalıdır. Bu mantık, üyelik perspektifi sunulmadan, farklılaştırılmış ve genel itibarıyla ikili ilişkiler çerçevesinde gerçekleşmektedir. Ancak söz konusu Karadeniz olduğunda AB'nin bu yaklaşımı sert ve kararlı Rus itirazı karşısında zayıflamaktadır. Zira Karadeniz Bölgesi Rusya'nın kendine has ayrıcalıklı çıkarlar tanımladığı ve geri adım atmakta sonuna kadar ayak direttiği bir alandır. Çarlık Rusyası döneminin önemli hükümdarı Büyük Katerina'ya göre Rusya'nın kendini savunmasının yegâne yolu sınırlarını genişletmektedir (Tassinari, 2011, s. 33). Rusya'nın özellikle askeri gücünü kullandığı örnekler Rusya Federasyonu'nun da bir imparatorluk mantığı ile hareket ettiğine dair yorumlara neden olmaktadır.

Rusya Soğuk Savaş'tan sonra özellikle siyasal ve ekonomik toparlanmayla, kendini Karadeniz Bölgesinin lider ülkesi olarak görmektedir. Liderliği dolayısıyla da bölgenin sorunlarında ilk söz sahibi ve çözüm ya da müzakere için görüşünün öncelikle alınması gereken bir aktör olarak görmektedir. Rusya, bölgedeki özellikle eski Sovyet cumhuriyeti ülkelerin kendi nüfuzundan kopmalarına müsaade etmemekte kararlı görünmektedir. Bölgedeki sorunların çözümünde kendi doğrularını dayatmaya çalışması, enerji konusunda en güçlü karar alıcı konumunu koruma gayreti bu kararlılığı yansımalarındandır. Diğer yandan 2000'lerin başlarındaki resmî belgelerinde BM şartı ve çok-tarafılık gibi vurgulamalarıyla çelişme pahasına askeri güç kullanmaktan çekinmemektedir. AB'nin genişlemeyle doğrudan bir Karadeniz aktörü olması ve ardından Karadeniz Sinerjisi'ni gündeme getirmesi karşısında Rusya'nın AB'yi kendi alanına nüfuz etmeye çalışan bir dış güç olarak değerlendirmesine neden olmuştur. Rusya'ya göre "dış güçler" Rusya'nın meşru ve ayrıcalıklı menfaatlerini hesaplamak durumundadırlar.

Bu çalışma 11 Eylül olayları ile Kırım'ın ilhakına kadar olan süreçte yaşanan rekabeti söylemler, belgeler ve olaylar üzerinden değerlendirme çabasını taşımaktadır. Ancak ilhaktan sonra yaşanan gelişmeler de kuşkusuz bir değerlendirmeyi hak etmektedir. Zira bugünden bakıldığında ilhak sonrası Rusya'nın neredeyse önlenemez bir nüfuz alanı genişletmesi söz konusudur. AB'nin çalışmada sözü edilen

programlarının kendisi açısından verimli sonuçlar doğurmadığı ortadadır. Karadeniz Sinerjisi ya da komşuluk politikası gibi girişimler bölgede bir Avrupalılaştırma süreci geliştirememiştir. Aksine Rusya'nın uluslararası hukukun temel ilkelerini dahi zorlayan – zaman zaman ihlal eden – tavırları ortaya çıkmıştır. Haliyle AB'nin girişimlerinin kâğıt üzerinde kaldığını söylemek mümkündür. İlhak sonrası AB'nin yeterli tepkiyi verecek güç, irade ve genel olarak bir bölge siyasetinden yoksun olması bir anlamda Ukrayna krizinin savaşa dönüşmesini engelleyememiştir. Elbette bu konuda Brexit süreci, Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler, finansal kriz ve pandemi gibi hayli kabarık ve çetrefilli uluslararası sorunlar AB'nin dikkatini ve enerjisini dağıtmak suretiyle Karadeniz'deki rekabette geriye düşmesinde etkili olmuştur. Ancak her önemli uluslararası sorunda olduğu gibi Ukrayna Savaşı da AB için küresel aktörlük bağlamında bugün için olumlu sonuçlar doğuramamış bir sınavdır. AB benzer bir sınavı Balkanlarda tecrübe ettikten sonra dış ve güvenlik politikalarında revizyona gitmiştir. Kaçınılmaz olarak, Ukrayna Savaşı da AB için benzer bir revizyon ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Ağır, B.S. (2003). Soğuk Savaş sonrası Avrupa güvenlik düzenine kurumsal bir bakış. *Avrasya Dosyası*, Güvenlik Bilimleri Özel Sayısı, 9(2), 107-126.

Ağır, B.S. (2012). İnsani müdahale tartışmaları ve kuvvet kullanma hukuku çerçevesinde NATO'nun 1999 Kosova müdahalesi. M. Saraçlı. (Ed.) *Uluslararası hukukta güncel sorun alanları* (ss. 211-234). Ankara: BigBang Yayınları.

Alkan, A. (2006). *21.yüzyılın ilk çeyreğinde Karadeniz güvenliği*, Nobel Yayınları.

Arbatova, N.A. (2008). Troubled strategic partnership: The Black Sea dimension of Russia's relations with the west. D. Hamilton, D. And G. Mangott. (Ed.), *The wider Black Sea region in the 21st century: Strategic, economic and energy perspectives* içinde (pp. 293-318). Washington: D.C.:Center for Transatlantic Relations.

Ascherson, N. (2001). Karadeniz (Çev. Emiroğlu, K.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Asmus, R.D. Developing a New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region", *Istanbul Paper #2* 19 Kasım 2024 tarihinde https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/report_Developing_A_New_Euro_Atlantic_Strategy_For_The_Black_Sea_Region.pdf adresinden erişilmiştir.

Aydın, M. (2005). Regional cooperation in the Black Sea and the role of institutions. *Perceptions*. Autumn, 57-83.

Borjomi Declaration (2005), 15 Kasım 2024 tarihinde <http://www.saakashviliarchive.info/print.aspx?t=1&i=2144> adresinden erişilmiştir.

Casier, T. (2007). The clash of integration processes? The shadow effect of the enlarged EU on its eastern neighbours. K. Malfliet, L. Verpoest, and E. Vinokurov. (Eds.), *The CIS, the EU and Russia: The challenges of integration* içinde (pp. 73-94). New York: Palgrave Macmillan.

Communication From The Commission To The European Parliament And The Council (2007). Black Sea synergy - a new regional cooperation initiative, COM(2007) 160 Final, Brussels, 11.04.2007, ec.europa.eu/world/enp/.../com07_160_en.pdf (erişim tarihi: 09.09.2013).

Dangerfield, M. (2011). Belarus, Moldova and Ukraine: In or out of European regional international society?. *Journal of European Integration*, 33(2), 215-233.

General Affairs and External Relations Council (GAERC), (2007). Strengthening the European neighbourhood policy presidency progress report. *ICBSS Black Sea Monitor*, 5(15-21) 9 Kasım 2012 tarihinde http://icbss.org/media/148_original.pdf adresinden erişilmiştir.

Grotzky, D. ve Isic, M. (2008). The Black Sea region: Clashing identities and risks to European stabilit. *CAP Policy Analysis*, No: 4, October.

Gürsoy, B., ve Mercan, S. (2016). Avrupa'nın komşularında politika değişimi: Avrupa'ya karşı Ukrayna'nın dinamikleri. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 253-269.

Jackson, N.J. (2003), Russian foreign policy and the CIS: Theories, debates and actions. Routledge.

Igumnova, L. (2011). Russia's strategic culture between American and European worldviews. *The Journal of Slavic Military Studies*, 24(2), 253-273.

Kassianova, A. (2001). Russia: Still open to the west? Evolution of the state identity in the foreign policy and security discourse, *Europe-Asia Studies*, 53(6), 821-839.

King, C. (2008). *Karadeniz* (Çev. Kılıç, Z.). Kitap Yayınevi.

Koçer, G. (2007). Karadeniz'in güvenliği: Uluslararası yapılanmalar ve Türkiye. *Akademik Bakış*, 1(1), 195-217.

Light, M. (1996). Russia and Transcaucasia. J.F.R. Wright, S. Goldenberg, S. ve R. Schofield. (Ed.), *Transcaucasian Boundaries* içinde (pp. 34-53). UCL Press.

Panagiota Manoli, (2011). Black Sea regionalism in perspective. *Neighbourhood Policy Paper*, Centre for International and European Studies, December.

Nilsson, N. (2008). EU and Russia in the Black Sea region: Increasingly competing interests? *Romanian Journal of European Affairs*, 8(2), 25-39.

Polese, A. (2011). Russia, the US, 'the Others' and the '101 things to do to win a (colour) revolution': Reflections on Georgia and Ukraine, debate. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 19(1-2), 421-451.

Popescu, N. (2011). *EU foreign policy and post-soviet conflicts: stealth intervention*. Routledge.

Prodi, R. (2002). A wider Europe – a proximity policy as the key to stability”, *Peace, Security and Stability International Dialogue and the Role of the EU, Sixth ECSA-World Conference*, 9 Kasım 2012 tarihinde http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-02-619_en.htm adresinden erişilmiştir.

Prozorov, S. (2006). *Understanding conflict between Russia and the EU: The limits of integration*. Palgrave Macmillan.

Ryabtsev, V. Why is there no “security complex” in the Black Sea-Caucasus region?: Consideration of some geopolitical peculiarities of the region in the conditions of post-bipolarity”, 5

Eylül 2013 tarihinde <http://www.core-hamburg.de/documents/yearbook/english/06/Ryabtsev-en.pdf> adresinden erişilmiştir.

Tanrısever, O.F. (2007). Sovyet sonrası dönemde Rusya'nın Karadeniz politikası. *Avrasya Dosyası*, "Karadeniz'in Yeni Jeopolitiği", (13/1), 172-190

Tassinari, F. (2011). *Avrupa komşularından neden korkuyor?* (Çev. Dereli, F.). İnkılâp Yayınları.

Tezkan, Y. (2001). Rusya Federasyonu'nun dış politika konsepti. Tezkan, Y. (Haz.), *Kadim Komşumuz Rusya içinde* (ss. 224-237), Ülke Kitapları.

Vahl, M. ve Celac, S. (2006). Ready for a breakthrough: Elements for a European Union strategy towards the Black Sea region, *Southeast European and Black Sea Studies*, 6(2), 169-191.

Yapıcı, M.İ. (2010). *Rus dış politikasını oluşturan iç etkenler*. USAK Yayınları.

Extended Abstract

The European Union (EU) and the Russian Federation are two competing regional and global actors in the Black Sea Region. With the enlargement processes, EU become a direct actor of the Black Sea and the competition between Russia and the EU has moved to a different dimension. While the EU is trying to increase its influence on the countries of the region, Russia is trying to regain its former influence and break the EU's influence on the countries of the region. It is possible to follow the traces of competition from the official documents of the parties and various problems in the region, where the parties produce discourses towards the region. This study examines the rivalry in the period from the September 11 attacks to the annexation of Crimea from the documents of the Russian Federation's "Near Abroad" doctrine and EU's "Black Sea Synergy Document". In addition, it is aimed to examine the foreign policy approaches in the documents through some problem areas and issues.

After the Cold War, the new geopolitical environment, the disappearance of the Soviets, and the regionalization movements in the world affected the Black Sea. The fact that the Black Sea is a transportation corridor in terms of geopolitics; providing transportation of the natural resources of the Caspian and Central Asia; it attracts attention due to the presence of NATO and Russian navies and regional conflicts. As one of the results of this, the Black Sea Economic Cooperation Organization has emerged. However, developments in the 1990s revealed that the EU and NATO seemed to be better choices for the inhabitants of the region. Romania and Bulgaria have become members of the EU and NATO. The fact that Russia focused on its own problems throughout the 1990s offered the opportunity to expand the borders of the EU and NATO in the Black Sea. However, the 2000s revealed that things in the Black Sea would develop differently than expected in the 1990s. For instance, the Russia-Georgia War in 2008 signaled that a different Black Sea policy awaited the regional powers than anticipated.

The Near Abroad Doctrine, which was published much earlier than Black Sea Synergy, reflects the interest of the new Russian Federation in the former Soviet geography. Being adjacent to the problems of the region, its ties with the countries of the region and the nearly 25 million Russians living in the region as of that period are at the center of the doctrine. Meanwhile, the Russian army is the most important tool of this doctrine for Russia. In addition, in the 1993 Concept, armed conflicts, weapons of mass destruction, ethnic conflicts, terrorism, epidemics, drug trafficking are listed as threats. The Foreign Policy Concept, published in 1997, largely includes evaluations of NATO enlargement. It describes NATO enlargement as an "extremely dangerous" situation. In the Security Concept Document published three years later, issues related to extremism and separatism reflect basic Russian concerns.

Russian foreign policy concept document published in 2000 reflect Russia's disappointment in the context of the policies of the USA and NATO. It can be considered as clues to a changing foreign policy understanding. In particular, it can be said that NATO's stance in Kosovo is the most important external factor in this regard. The 2000 Document is a message that a different path will be taken for the Russian foreign policy understanding and discourse, which emphasized multilateralism and multipolarity in the 1990s. At this point, the increase in the self-confidence of Russia, which has stabilized its domestic politics and strengthened its economy, are also important factors.

It is possible to see the rivalry between the EU and Russia over the Black Sea Region in current politics through the main issues of the region. It is possible to list the problems that emerged in the region, especially in the early 2000s, as the nature of the regimes, the August (2008) War, the frozen conflicts, the Chechnya issue, and the issues of energy production and supply. From Russia's point of view, the region is the former Soviet geography and has privileged interests in the region. Russia's intense interest in the region is aimed at preventing potential conflicts in problematic areas in the region from spreading to its territory; to prevent separatist movements from endangering the unity of the Federation; to protect the rights of the diaspora scattered in the region; prevent direct involvement of non-regional actors. It can be summarized as preventing the countries of the region from being included in the alliance systems from which Russia is excluded. It has clearly shown examples in Georgia and Ukraine that Russia will not hesitate to use its military power to balance the EU and then turn the balance in its favor. Russia's war with

Georgia was the first attack on a sovereign and independent state after the Cold War. The Ukraine War is proof that this is not the last in the Black Sea region. For the EU to balance the Black Sea competition again, it must first act together with the international community, establish stronger ties with Turkey, receive more support from the US and NATO, and solve its own internal problems.

Since September 11, there has been a clear difference occurred between the foreign policy goals, principles and methods of the EU and Russia. Russia does not hesitate to use coercive power elements in the region – including the direct use of weapons – and the administration or social and political actors affiliated with it. The Black Sea Region is an area where Russia defines its own privileged interests and insists on taking a step back until the end. After the Cold War, Russia sees itself as the leading country in the Black Sea Region, especially with its political and economic recovery. Russia seems determined not to allow the countries in the region, especially the former Soviet republics, to break away from its influence. Its efforts to impose its own truths in the solution of the problems in the region.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanları
Research and Publication Ethics Statements

Benzerlik Oranı <i>Similarity Rate</i>	<p>Çalışmanın intihal.net tarafından gerçekleştirilen taramada benzerlik oranı %6 olarak tespit edilmiştir.</p> <p><i>The similarity rate of the article performed by intihal.net was determined as %6.</i></p>
Tekrar Kullanım <i>Reuse</i>	<p>Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Çalışmaları Anabilim Dalında hazırlanan ve sunulan "Genişletilmiş Karadeniz Bölgesinde Avrupa Birliği'nin Dış ve Güvenlik Politikasının Oluşturulmasında Güveniksizleştirme Süreci" başlıklı tezden üretilmiştir.</p> <p><i>This Study is a re-production of the Phd. Thesis submitted to Dokuz Eylül University, Institute of Social Sciences, titled as "Desecuritization Process of European Union's Foreign and Security Policy in Wider Black Sea".</i></p>
Yapay Zekâ Kullanımı <i>Use of Artificial Intelligence</i>	<p>Çalışmada YZ teknolojilerinden yararlanılmamıştır.</p> <p><i>AI technologies are not used in the study.</i></p>
Katkı Oranı <i>Contributions</i>	<p>Çalışma tek yazarlıdır.</p> <p><i>The study is written by a single author.</i></p>
Çıkar Çatışması <i>Conflict of Interest</i>	<p>Çıkar çatışması yoktur.</p> <p><i>There is no conflict of interest.</i></p>
Destek/Teşekkür <i>Support/Acknowledgement</i>	<p>Çalışmayı destekleyen kurum/projeye yoktur.</p> <p><i>The study did not receive support from any institution, person or project.</i></p>
Etik Kurul Onayı <i>Ethics Committee Approval</i>	<p>Etik Kurul onayına gerek yoktur.</p> <p><i>Ethics Committee approval was not required.</i></p>
Ölçek Kullanım İzni <i>Scale Use Permission</i>	<p>Ölçek iznine gerek yoktur.</p> <p><i>Scale permission is not required.</i></p>